

Іван ЧЕРЛЕНЯК,

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу,
логістики та менеджменту*

Вікторія БОНДАРЕНКО,

*кандидат економічних наук, с.н.с.,
доцент кафедри міжнародного бізнесу,
логістики та менеджменту*

Юлія СИМИК,

*магістрант кафедри міжнародного бізнесу,
логістики та менеджменту
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ТОРГІВЛЯ УКРАЇНА-ЄС ЯК ІНДИКАТОР ЯКОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається товарний спектр параметрів та тенденцій міжнародної торгівлі України з країнами ЄС. Визначено виклики та перспективи розвитку міжнародної торгівлі та міжнародного бізнесу України в умовах зони вільної торгівлі з ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, інтеграція, міжнародна торгівля, Угода про асоціацію між Україною та Євросоюзом.*

В статье рассматривается товарный спектр параметров и тенденций международной торговли Украины со странами ЕС. Определены вызовы и перспективы развития международной торговли и международного бизнеса Украины в условиях зоны свободной торговли.

Ключевые слова: *Европейский Союз, интеграция, международная торговля, Соглашение об ассоциации между Украиной и Евросоюзом.*

The article deals with options and trends in international trade in Ukraine with the EU. Defined challenges and prospects of inter-

national trade and international business in Ukraine under the Free Trade Area.

Keywords: *European Union, integration, international trade, the Association Agreement between Ukraine and the EU.*

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля є найбільш поширеним та динамічним форматом міжнародного бізнесу. Основне завдання міжнародної торгівлі, економічних агентів країни – ефективно використовувати для економічного розвитку вигоди та доходи від міжнародного поділу праці та від реалізації певного виду економічних переваг. Інтеграція бізнесу України у світовий економічний простір відіграє важливу роль у розвитку вітчизняної економіки. Україна зацікавлена у такому середовищі міжнародного бізнесу, яке спрощувало б доступ до зовнішніх ринків і забезпечувало стабільні торговельні потоки на основі постійного підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему адаптації економіки України до викликів інтенсифікації міжнародного бізнесу на сучасному етапі досліджували провідні вітчизняні і закордонні фахівці у сфері процесів глобалізації, постіндустріального розвитку, конкурентоспроможності національної економіки, міжнародних інноваційних процесів, аналізу технологічних укладів, зокрема: А. Філіпенко, П. Юхименко, П. Леоненко, Д. Лук'яненко, С. Єрохіна, Т. Бревдо, Л. Антонюк, О. Білорус, Б. Губський, О. Канищенко, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, В. Сіденко. Значне місце в дослідженні питання підтримки торгівлі, двостороннього кредитування міжнародної діяльності підприємств належить вченим західних країн, зокрема: Д. Мак Нотону,

Д. Брігхему, П. Роузу та іншим. Але сьогодні ця сукупність питань потребує більш детального та предметного дослідження. Це пояснюється тим, що проблема економічної взаємодії України та ЄС нині є актуальною та важливою і у загальноєвропейському вимірі, адже певною мірою саме в наші дні (згадаємо референдуми в Нідерландах та Англії)

вирішується доля цілісності та здатності до розвитку самого ЄС.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження перспектив міжнародної торгівлі України в умовах ЗВТ та впливу факторів європейської інтеграції на економічні трансформації вітчизняного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, як й інші економічно суверенні держави, що утворилися після розпаду СРСР, великі надії покладає на інтеграцію у систему міжнародних зв'язків, на свою активну й зростаючу участь не тільки в регіональному, а й у міждержавному поділі праці та ефективному використанні його переваг. Усі урядові та альтернативні програми антикризових заходів і ринкової трансформації української економіки передбачали необхідність розширення господарської взаємодії з активними центрами світового господарства та міжнародними фінансово-економічними інститутами, розгортання широкомасштабного ділового співробітництва на взаємовигідних засадах з усіма країнами світу. Але реформаторські плани українських урядів не часто ставали достатньо успішними практиками реформування. На сучасному етапі реформування економіки та системи урядування «одна із останніх надій» – зона вільної торгівлі Україна-ЄС. Але практичні результати та шляхи розвитку економіки в умовах ЗВТ Україна – ЄС є мультиверсійно альтернативні: а) встановиться більш гармонійна та більш сучасна галузева структура економіки України та більш ефективна і раціональна структура її міжнародної торгівлі та міжнародного бізнесу; б) переваги експортного характеру отримає в основному великий ресурсно-затратний промисловий бізнес; в) українське національне господарство перетвориться у сировинно-аграрний придаток ЄС.

При цьому слід визнати, що розвиток і поглиблення інтеграції України у світове господарство ґрунтується перш за все на тих об'єктивних умовах та порівняльних перевагах, які притаманні нашій країні. До них насамперед належить природничо-ресурсний потенціал та сприятливе географіч-

не розташування країни, транспортні та водневі комунікації.

Серед форм міжнародного бізнесу авангардна роль належить міжнародній торгівлі. Велику роль в міжнародному бізнесі відіграє експорт та експортне виробництво, від якого значною мірою залежать макроекономічні показники національного господарства та ефективність економіки [1]. Україна традиційно впродовж багатьох років намагається посісти достойне місце у розвитку експортного виробництва. На сучасному етапі міжнародна економічна політика Уряду України та українського бізнесу орієнтована на ефективність функціонування ЗВТ Україна – ЄС.

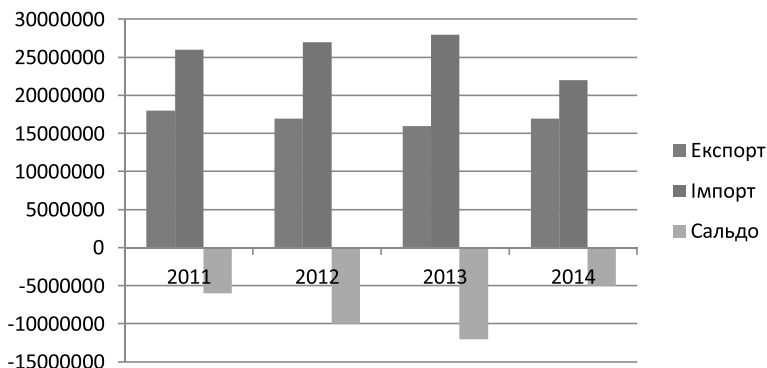
Зміна режиму міжнародної торгівлі неминуче супроводжується посиленням її впливу на всю економічну структуру національної економіки, вона все відчутніше визначає характер і темпи економічного зростання, процеси накопичення, інвестиційну активність, функціонування валютно-фінансової системи [7].

На сьогоднішній день торговельно-економічне співробітництво між Україною та Європейським Союзом динамічно розвивається. Стабільно зростає двосторонній зовнішньоторговельний обіг та прямі іноземні інвестиції з країн ЄС в українську економіку.

Як видно на рис. 1, Україна зберігає з ЄС від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами, тобто є країною, яка переважно імпортує товари з ЄС, аніж експортує до нього.

У 2011–2013 роках імпорт товарів з ЄС потужно зростав, а експорт залишався майже на одному рівні. Імпорт товарів у 2014 році значно знизився, а спад експорту не є надто значним.

Для того, щоб встановити і відділити причини падіння експорту, насамперед слід поглянути на світові тенденції міжнародної торгівлі. Експерти відзначають, що ситуація у світовій торгівлі погіршується швидкими темпами з періоду останніх глобальних потрясінь в економіці. Основним негативним фактором розвитку світової торгівлі стало послаблення процесу відновлення в Європі, а також уповільнення розвитку економіки Китаю.

Джерело: розробка авторів на основі [4]

Рис. 1. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС, млн дол. США

Крім того, уповільнення росту світової торгівлі може свідчити про те, що глобалізація досягла свого піку на тлі того, що нові технології призводять порушення сформованих глобальних та регіональних ланцюжків доданої вартості [2].

На тлі суттєвого скорочення світової пропозиції та певного згортання попиту в переважній частині країн світу відбулося погіршення цінової кон'юнктури на важливу для України експортну продукцію, зокрема у I півріччі 2015 року на світовому ринку скоротилися ціни на залізні руди – на 45,6%, середні ціни на чорний прокат у 8 регіонах світу – на 15,4%, добрива – на 9,6% [4].

Таким чином, можемо констатувати, що падіння експорту було зумовлене низкою факторів. Насамперед – це війна на сході держави. Так, експорт з Луганської області скоротився на 97,7%, з Донецької області – на 44,5% (що становило 14,5 відсоткові пункти падіння експорту до ЄС). Також військові дії підвищили ризики для економічних операторів держав-членів ЄС, що у свою чергу спричинило відмову від контрактів або вимагає більш затратних схем гарантування при залученні обігових коштів, що не може не вплинути на експорт з України в цілому.

Економічна ситуація в ЄС. Наразі ЄС знаходиться на шляху виходу зі світової фінансово-економічної кризи 2008 – 2012 років та зтяжної рецесії. Водночас цей процес дещо уповільнився через окремі держави-члени ЄС, які опинилися у найбільш скрутному становищі, наприклад, Грецію. У схожій ситуації зараз також Португалія, Ірландія, Іспанія та Італія. Економіка Європейського Союзу не була готова до такого розвитку подій, тому ситуація в Греції та необхідність вливання значних коштів з метою підтримки не лише економіки Греції, а й, власне, економічної ситуації в усьому Європейському Союзі значно ускладнили загальний процес та призвели до певних змін у кон'юктурі.

Експорт України і в цілому, і до держав ЄС характеризується переважанням сировинних товарів (рис. 2). Можна чітко виділити дві сукупності товарів, що разом дають більш як половину доходів від експорту.

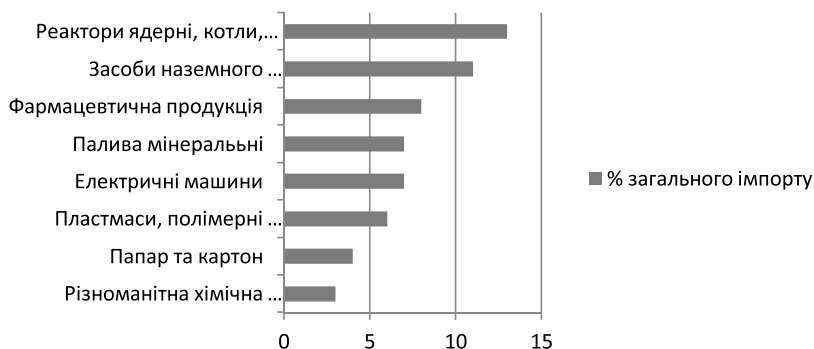
Україна експортує до ЄС переважно залізо і сталь, мінеральну продукцію, хімікати та продукцію сільського господарства. Низький відсоток промислової продукції в українському експорті, а також негативне для України сальдо (різниця між обсягами експорту до ЄС та імпорту звідти) є результатом незбалансованої структури українського виробництва і, відповідно, зовнішньої торгівлі України.

Джерело: розробка авторів на основі [4]

Рис. 2. Основні групи товарів у структурі експорту України у 2014 р.

Водночас в імпорті України переважають високотехнологічні товари та складні хімічні сполуки (рис. 3). У найвагомійшій групі – реактори ядерні, котли, машини – велика кількість різноманітних механізмів і для виробництва – косарки, комбайни, промислові холодильники, і для населення – різноманітна побутова техніка. Важливим складником є імпорт автомобілів, особливо легкових. У цілому імпорт набагато високотехнологічніший і ширший за номенклатуру, аніж експорт.

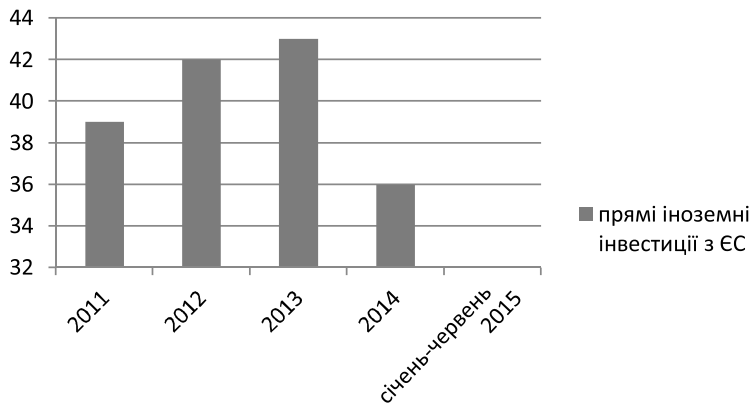
Джерело: розробка автора на основі [4]

Рис. 3. Основні групи товарів у структурі імпорту України у 2014 р.

Сучасна трансформація вітчизняної економіки відбувається у складних умовах, які характеризуються поглибленням зовнішніх і внутрішніх ризиків. У 2014 році Україна зайняла перше місце за темпами падіння ВВП (6,5%). Без зростання надходжень інвестицій та їх ефективного використання неможливо забезпечити відновлення вітчизняної економіки [3]. З огляду на це, виникає актуальна необхідність у пошуку нових можливостей для залучення інвестицій в Україну.

Країни ЄС для України є стратегічним інвестиційним партнером (рис. 4). Адже ними в економіку України було

залучено 80% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, до основних країн-інвесторів входять: Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Австрія, Велика Британія, Віргінські Острови (Брит.), Франція та Італія.

Джерело: розробка авторів на основі [4]

Рис. 4. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України, млн дол. США

Велику частку прямих іноземних інвестицій зосереджено на підприємствах промисловості, зокрема переробної. В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 26,9% загального обсягу прямих інвестицій, у підприємствах з оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 12,1%, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 7,6%.

Україна сьогодні володіє одним з найрізноманітнішим набором природних ресурсів. За обсягом реалізованої продукції домінуючою є переробна промисловість та оптова торгівля. При цьому найбільш перспективні галузі, на які роками покладались великі надії – сільське господарство та машинобудування – мають нижчі показники, причиною чого є недосконале законодавство та організація виробни-

цтва. Варто також зауважити, що видобувна промисловість, яка в останні роки особливо дотувалася державою, має такі ж низькі показники, що свідчить про її нерентабельність.

Як ми бачимо, Україна є сировинним додатком, в основі ж експорту ЄС – технологічний експорт. Сировинний додаток завжди демонструє економічне відставання від технологічно модернізованого центру. Вирішити цю проблему можна лише на основі системного інноваційного підходу [5]. Такий підхід можливий при послідовній структурній політиці, яка орієнтована на реалізацію низки ділових національних переваг, забезпечення економічної безпеки України, прискорення її рівноправної та галузево-збалансованої інтеграції у світову економічну систему. Така структурна політика повинна відобразитись у програмі структурної перебудови національної економіки і особливо її матеріального сектора. Основні зусилля уряду повинні бути спрямовані на пошук та просування потенційно конкурентоспроможних галузей і підприємств, тобто таких підприємств, які більше, ніж інші мають необхідні умови для досягнення (за допомогою державної підтримки) в короткі строки конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Уряду та бізнесу необхідно шукати та впроваджувати нові пріоритети розвитку:

Перший напрям: наука і технологія. З одного боку, Україна має певні наукові й технічні розробки в аерокосмічній галузі, ракетно- та суднобудуванні, виробництві нових матеріалів, біотехнології, регулюванні хімічних, біохімічних та біофізичних процесів і в деяких інших галузях, а з іншого боку – існує досить велике технологічне відставання в харчовій промисловості, низці галузей машинобудування, виробництві інформаційно-обчислювальних систем тощо.

Другий напрям тісно пов'язаний з першим: для подолання технологічного відставання необхідні відповідні капіталовкладення, які значною мірою можуть бути досягнуті за рахунок іноземних інвестицій. Існує багато шляхів залучення іноземного капіталу для інвестування економіки країни.

Третій напрям визначається такими факторами, як інфраструктура та інформація. На сьогодні рівень розвитку цих двох факторів у нашій країні є недостатнім. Експортери мають низький рівень кваліфікації і проінформованості щодо ситуації на міжнародних ринках. У результаті дуже часто це призводить до невиправданого заниження цін на світовому ринку та завищення на внутрішньому ринку.

Наступний вагомий фактор – фактор кваліфікованої робочої сили. За цим фактором Україна має порівняні переваги – це досить великий науково-технічний потенціал та велика кількість дешевої порівняно з досить кваліфікованою робочою силою. Проте руйнування системи освіти за рахунок недостатнього фінансування неминуче призведе до зменшення рівня кваліфікації персоналу всіх вітчизняних фірм та організацій та у цілому виробничого персоналу. У сумі цей та попередні фактори ведуть до звуження суверенного внутрішнього ринку.

В контексті викликів ЗВТ слід наголосити, що формування нових технологічних укладів в Україні відбувається дуже повільними темпами, причинами чого є не лише внутрішні нестабільні процеси, а і світова економічна структурно-галузєва трансформація. Як наслідок, у світі відбувається поступовий вихід з депресії, в першу чергу за рахунок розширення впливу нового постіндустріального технологічного укладу (ТУ). Таке пожвавлення зачіпає старі галузі: відбувається їх часткова модернізація на основі компонентів нового ТУ, зростає також попит на енергоносії та сировину. Залежно від фаз життєвого циклу ТУ змінюються і рушійні сили економічного зростання. У період становлення нового ТУ провідну роль відіграють країни-інноватори, які першими освоюють базові нововведення [6]. Економіка України перевантажена виробництвами низьких ТУ 3-го, 4-го технологічних укладів. Навіть можна відмітити домінування третього технологічного укладу, що указує на неможливість стрімкого інноваційного розвитку в найближчих перспективах без зміни економічної політики і держави та вітчизняного бізнесу. І без

підтримки, без зацікавленості провідних капіталістичних країн та їх фірм в утворенні та розвитку компонент вищих технологічних укладів в Україні. Концентрація вітчизняного капіталу в низькотехнологічних виробництвах не дасть можливості Україні зайняти гідне місце у випуску конкурентної продукції в умовах ЗВТ Україна – ЄС, якщо не здійснювати цілеспрямованої політики для зміни технологічної основи вітчизняного бізнесу.

Домінуючий на сучасному етапі в ЄС технологічний уклад почав складатися в цілісну відтворювальну систему в 50 – 60-ті роки ХХ століття. Він став технологічною основою економічного зростання після структурної кризи 1970-х років. Ядро цього укладу утворюють мікроелектроніка, програмне забезпечення, обчислювальна техніка і технології переробки інформації, виробництво засобів автоматизації та зв'язку. Розвиток цього технологічного укладу супроводжується відповідними зрушеннями в енергоспоживанні. Зокрема, зростання частки домогосподарств в енергоспоживанні, зростання обсягів використання природного газу в промисловості та домогосподарствах. Він супроводжувався модифікацією структури країнових транспортних систем: зростання частки автоперевезень та авіаперевезень. Особливий прогрес відбувся у виробництві нових матеріалів: створення нових конструкційних матеріалів, створення виробництва нових комбінованих матеріалів з наперед заданими властивостями.

Реальна інноваційна складова галузей виробництва оцінюється тим переліком виробів (продуктів), які національна економіка в цілому або передові інноваційні фірми країни просувають на міжнародні ринки. Українські фірми можуть віднести до інноваційних Антей (розробка 1980 року) ракети – носії супутників, програмні продукти ІТ-сегменту – ось невеликий перелік. Сьогодні інноваційний розвиток економіки України практично не відбувається на основі власних сучасних евристичних інновацій. У цьому зв'язку Україна зіткнулася із особливим видом криз – знеціненню

основного капіталу. На «фоні» трансформаційної соціально-економічної кризи спад-деструкція-депресія проявляється резонансно як затяжна системна проблема економічного розвитку.

Проте, треба усвідомити, що це усе разом цивілізаційний виклик, який час від часу повторюється для всіх регіонів світу та для всіх країн. Навіть Велика депресія США 1933 та вихід з неї демонструє «факт», що часто країни, які лідирували в попередній період, «періодично» стикаються зі знеціненням капіталу. Це супроводжується знеціненням кваліфікації зайнятих в галузях застарілого технологічного укладу. У той час як країни, що встигли створити напрацювання в формуванні виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, виявляються центрами тяжіння капіталу, що вивільняється із застарілих виробництв. Кожен раз зміна домінуючих технологічних укладів супроводжується серйозними зрушеннями в міжнародному поділі праці, оновленням контингенту найбільш процвітаючих фірм і провідних країн. Як показують індекси GCI провідні країни ЄС, насамперед ФРН та Великобританія, вже провели оновлення домінуючого технологічного укладу. Європейська економічна інтеграція повинна надати шанс Україні перебороти кризу знецінення основних капіталів фірм та основного капіталу країни в цілому. Але для цього треба обрати активний інноваційно-інвестиційний фокус політики торгівлі Україна – ЄС. Необхідно сфокусувати також увагу на проблемі: із яких джерел сформувані необхідний інвестиційний ресурс для переходу в найближчій перспективі на більш високий сумарний рівень технологічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Технологічно-інноваційний напрям економічного розвитку є основою європейської моделі. Україні та її сусідам в Карпатському регіоні необхідно знайти шляхи узгодження власної моделі економічного розвитку із європейським трендом. Для цього необхідно активно використовувати «економічно патріотичну» торгову політику. Адже товарний спектр торгівлі Україна – ЄС показує, що провідні капіталістичні економіки країн ЄС

уже знаходяться на стадії постіндустріальної нової економіки. У таких економіках інформація стає найбільш важливою цінністю, а індустрія отримання, обробки і трансляції інформації – провідною галуззю діяльності, куди з кожним роком вкладають все більш значні капітали. Інформація стає важливим стратегічним ресурсом, відсутність якого призводить до суттєвих втрат в економіці. Інформатизація економіки і суспільства виступає одним з вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і запорукою інтеграції України в світове співтовариство. Європейська інтеграція передбачає певну спільну економічну модель постіндустріального розвитку всіх країн ЄС та асоційованих з ЄС країн.

У цьому руслі політичні декларації про європейську інтеграцію повинні доповнюватися зусиллями зі створення компонент сучасної моделі постіндустріального економічного розвитку ЄС у цілому. Для її забезпечення з українського боку доцільною та необхідною є розробка чіткої державної стратегії залучення інноваційно орієнтованих іноземних інвестицій, визначення пріоритетних галузей економіки, ефективного функціонування яких зумовить подальше поживавлення в інших секторах на основі каскаду інновацій. Сьогодні серед них в Україні можна виділити аграрний сектор, сферу високих технологій, IT-індустрію, машинобудування, нафтогазову та енергетичну галузі.

При розробці інвестиційної стратегії розвитку країни у контексті ідеологеми «Європа регіонів» слід враховувати географічні і соціально-економічні відмінності регіонів України. Регіони повинні самі проводити інтенсивну багатогранну торгівлю з «регіонами ЄС». Одним з альтернативних джерел фінансування регіональних інвестиційних програм та проєктів можуть стати заощадження мігрантів і національної діаспори. Тому уряду доцільно було б розробити стратегію залучення грошових переказів мігрантів з урахуванням їх інтересів і потреб. У перспективі, заробивши економічну й фінансову довіру мігрантів, Україна може розраховувати й на інші складові багатства міжнародного ринку капіталу.

Список використаних джерел

1. Гайдуцький П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдуцький. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 528 с.
2. Герасимчук В.Г. Міжнародна економіка: навч. посіб. для студентів, аспірантів і викладачів ВНЗ / В.Г.Герасимчук. – К., 2009. – 302 с.
3. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник / О.П. Гребельник. – [3-тє вид. перероб. та доп.]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
4. Державний комітет статистики України: Зовнішньоекономічна діяльність [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економіка ХХІ ст.: людський вимір: монографія / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник. –К.:КНЕУ, 2008. – 460 с.
6. Федулова Л.І. Технологічна модернізація промисловості України / за ред. д. е. н. Л. І. Федулової; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2008. – С. 127.
7. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.:Знання, 2007 –С.670.
8. International Trade/ Nigel Grimwade (Author)// Publisher: Taylor & Francis; 2 edition (April 16, 2007). – P. 163-164